

DOI 10.36074/logos-21.06.2024.053

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ІКОНОПИСУ ДОБИ БАРОКО

Самборська Олена Валентинівна¹, Наумова Марина Олександрівна²

1. кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри технологічної та професійної освіти
Хмельницький національний університет, УКРАЇНА
ORCID ID: 0000-0002-1460-8311

2. здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за ОПП «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво»
Хмельницький національний університет, УКРАЇНА

Українська барокова традиція сформувалася в XVII-XVIII століттях і стала важливою частиною національної культури. У них органічно поєднуються різні, на перший погляд, несумісні явища та прагнення виразити вільні емоції, справляючи глибоке враження на людей. Це відповідає сучасним тенденціям соціального культурно-мистецького простору XXI століття. Поглиблене вивчення особливостей стилю українського бароко, що характеризується своєрідним універсалістським світоглядом, сприяє глибшому розумінню процесу сучасного культуротворення. Зокрема, все більшого значення набувало дослідження впливу естетичної традиції українського бароко на сучасний іконопис. Як важливий жанр сучасної художньої культури іконопис набув нового змісту та соціального контексту.

Стиль українського бароко відрізняється від європейського і відображає ідеологію консервативних сил. Вона послужила могутнім знаряддям контрреформації і витримала кризу ренесансних тенденцій. Українське бароко не відкидає ідей ренесансу та староукраїнського стилю, який базується на візантійських та давньоруських традиціях. Він втілює в собі органічний симбіоз традиції та новаторства, приносячи з Європи все, що відповідає українським поглядам і світогляду. Незважаючи на релігійний характер мистецтва, прогресивні ідеї сприяли впровадженню нових культурних цінностей. Це виявляється в гармонійному поєднанні власних традицій і досягнень європейського Середньовіччя та Відродження [5].

섹션 27.

CULTURE AND ART

Завдяки близькості професійного та народного мистецтва українське бароко сформувало образ, який відображав соціальні, колективні та національні особливості. До його естетичних властивостей відносяться контрастність, мальовничість, поліхромність, поява незвичайних і фантастичних форм, динамічність і підвищена декоративність. Досліджуючи естетичну проблематику в культурі доби українського бароко, наголошують на символічно-знакових аспектах художнього мислення, які сприяють формуванню символічних знаків і символічних систем, через які розкриваються морально-філософські, естетичні та етичні концепції. Д. Степовик вказує на іконографію лемків, русинів, бойків і гуцулів XVII ст. в стилістичному сенсі орієнтуючись на візантійську традицію, Волинь і Галичина мають ренесансні риси, буковинці, навпаки, орієнтуються на народну традицію іконопису, що виявляється в наголосі на декоративних елементах, мазках, вигинах і зображеннях святих, спрощене пояснення складок в одязі [4].

Особливостями українського іконопису XVII – другої пол. XVIII ст. є [3]:

- художники володіли реалістичними засобами зображення фігур їх об'ємом, точні пропорції, форма тіла, живі риси обличчя, перспективою, пейзажем;
- крім темперного живопису в іконописі використовуються також техніки олійного живопису;
- надзвичайна насиченість кольорів та використання соковитих барокових орнаментів;
- неодмінною приналежністю барокових ікон є гравіроване, позолочене або посріблене тло з рослинним орнаментом.

Характерною рисою стилю бароко, а особливо українського, є непов'язані поєднання, адже барокова образність прагне до неба, але шлях до неба лежить через земний, тілесний, чуттєвий світ. Так знайомили з іконою прості люди, конкретні світські особи: Богдана Хмельницького, козака Свічку тощо. Це втілення певного демократизму козацького бароко, адже прості смертні в будь-якому випадку стоять на одному рівні зі святими. «Козаків, як святих, треба шанувати», – писав поет і чернець Климентій Зіновійв [1]. Більшість українців так ставляться до козаків, адже вірять, що вони несуть Божу місію на землі. Але життя козаків не було таким святим, як це характерно для українського бароко: «через землю – до неба», через кров, помсту, ненависть – врятувати чисте українське православ'я. Абстрактного грішника сміливо замінили справжнім ворогом козаків. Так, в іконі «Страшний суд» з Михайлівського монастиря в пеклі горять католики і мусульмани – одвічні вороги українського народу. Недивно, що українське бароко нерідко

вважають козацьким. Адже козацька особистість – виключне бароко, до того ж козаки дбали про створення сприятливого художнього середовища для його розвитку [2].

Іконопис Києва та Лівобережжя в період бароко переживає надзвичайний розквіт. Із розвитком портретного жанру в іконах Лівобережжя з'являються численні постаті замовників та виникає своєрідний піджанр «іконо-портрет», який поєднує традиційну іконографію з декоративно-площинною фігурою донатора, сповненого гордовитого козацького самоутвердження (наприклад, «Розп'яття з портретом Леонтія Свічки»). Цікавим є те, що за візантійськими канонами шкіра у персонажів на іконах була смаглявою, неприродною для українців. А з розквітом бароко почали з'являтися бліді лица, рожевий рум'янець, чорні брови, що було більш притаманними для українців. Також українські майстри не втрачали можливості продемонструвати свою народність у рослинних орнаментах. На творах мистецтва можна часто зустріти барвінок, соняшник, мальви, гвоздики, троянди, виноградні лози, де грона винограду інколи зображували коричневим, а листки зеленим, та багато іншого. Саме ці елементи не рідко використовувалися у різьбленні іконостасів, які покривали левкасом та яскравим полірованим золоченням, що були оформлені високорельєфним та ажурним різьбленням [3].

Подальший етап розвитку іконописного мистецтва відзначається посиленням реалістичного зображення, й не тільки виявляється у зовнішній культурній подібності святих, типових деталях одягу та прикрас з характерною вишивкою, але й передає внутрішній, психологічний стан, зокрема, українську ліричність. Це виявляється в остаточній заміні перспективного зображення на площинне, що символізує нескінченність формуванні знакової та символічної системи у поєднанні традиційних і нових символів, які містять закодовану інформацію. Введення побутових сцен, пейзажів та зображень реальних людей. Також є присутня гіперболізація декоративних елементів іконостасів, де одухотворені, поетичні форми символізують об'єднання земного з небесним.

Яскравим прикладом зовнішньої подібності святих до народу є іконостас «Великомучениць Варвари та Катерини» та «Великомучениці Анастасія та Іулянія». На їх вбраннях простежується характерна для полтавської області техніка вишивки гладдю [2].

Отже, український іконопис доби бароко став відомий неперевершеним поєднанням релігійної виразності та художніх прийомів, що відображає духовні та культурні особливості часу, способом українців впровадити свої культурні цінності. Його образно-символічна мова створила систему образних

섹션 27.

CULTURE AND ART

символів, які висвітлювали філософські, моральні та естетичні концепції того часу. У процесі розвитку бароковий іконопис зберіг свою унікальність. Він не лише передає релігійний зміст, але й демонструє, що людина наближена до бога, що ікона реальна, бо реальним є Бог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Зіновіїв, К. (1912). РУКОПИСНИЙ ЗБІРНИК ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ. *Збірник*. Вилучено з: <http://litopys.org.ua/suspil/sus134.htm>
- [2] Культура, (2021). БАРОКОВИЙ ІКОНОПИС УКРАЇНИ. Вилучено з: <https://www.subjectum.eu/culture/item/653.html>
- [3] Перець, Г. (2020). БАРОКО У МИСТЕЦТВІ ЖИВОПИСУ: ІКОНОПИС, КОЗАЦЬКІ «ПОКРОВИ». Вилучено з: <http://surl.li/ugrda>
- [4] Степовик, Д. (2008). ДУХОВНІ ТА МИСТЕЦЬКІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКИХ ІКОН. КИЇВСЬКА ПРАВОСЛАВНА БОГОСЛОВСЬКА АКАДЕМІЯ. Вилучено з: <https://kpba.edu.ua/statti/915-dukhovni-vymiry-ukrainckykx-ikon.html?start=3>
- [5] Цугорка, О. (2019). ЕСТЕТИЧНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКОВОГО ІКОНОПИСУ В СУЧАСНОМУ САКРАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ. *Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Вилучено з: https://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2019_2_103